

Yaşamaq üçün günəş,

R. Orucoğlu

azadlıq və KİÇİK ÇİÇƏKLƏR lazımdır

Hans Xristian Anderson

Böyük nağılçı Hans Xristian Anderson haqlı idi: həyatımızı çiçəklərsiz, güllərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Dünyaya gözümüzü açanda analarımız bizə «gül balıslı gül beşikdə» layla çalmış, bağçaya, məktəbə çiçək dəstələri ilə yola salmış, orta təhsili başa vuranda, instituta daxil olanda, diplom alanda, ailə quranda, ad günlərində, qonaq gələndə, demək olar ki, ömrümüzün bütün bayramlarında gülə, çiçəyə tutulmuşuq.

Güllər, çiçəklər həyatın və təbiətin gözəlliklərini duymaqda insanlara həmişə yardım etmişdir. Bu mənada elə bir xalq yoxdur ki, təbiətin möcüzəsi sayılan güllərə, çiçəklərə öz folklorunda xüsusi yer ayırmasın. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında xalq mahnılarını, bayatıları, aşıq poeziyasını, atalar sözü və məsəlləri, nağıl, dastan və əfsanələri güllərsiz, çiçəklərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Əfsanələr və xalq mahnıları bu sahədə birinciliyi əldə saxlasa da, saflıqdan, gözəllikdən, mənəvi ucalıqdan bəhs edən

hər bir folklor nümunəsində onlara üz tutulmuşdur.

Bəşər övladı yaramıb ayağını yer üzünə qoyduğu andan güllərə, çiçəklərə heyran qalmış, ən gözəl hisslərini və duyğularını onların vasitəsilə formalaşdırmışdır. Ona görə də mifik təfəkkürdə güllərə və çiçəklərə də xüsusi yer ayrılmışdır.

Güllər və çiçəklər ritualların da əsas atributlarından biri olmuşdur. Neçə min il qabaq ulu babalarımızın ilin müxtəlif çağlarında xüsusi gül, çiçək bayramları keçirmişlər.

Azərbaycan türklərinin yaratdığı bir silsilə əfsanələrdə güllər və çiçəklər saf məhəbbət simvoluна çevrilmiş və özünəvurgunluqdan tutmuş torpağın yetişdirdiyi bütün dəyərli varlıqlara hörmət bəsləməyi şərtləndirən ən əsas vasitə kimi özünü göstərmişdir. Şöhrət, hüner, bolluq, sərvət haqqında danışılarda poetik obraz kimi daha çox güllərə və çiçəklərə müraciət edilmişdir.

NƏRGİZ ÇİÇƏYİ (NARSIS)

Nərgiz çiçəyi (Narsis) - özünəvurgunluq rəmzidir. Arx qıraqlarında, suya yaxın yerlərdə yetişən Nərgiz çiçəyinin biçimli qamətinə, möhtəşəm görünüşünə biganə qalmaq mümkün deyil. Bu çiçək şairlərə ilham verən və lirik şerlərin misralarında bədii obraza çevrilən bitkilərdən biridir. Adətən, mart - aprel aylarında açır (bu qış həvaların xoş keçməsi Nərgizi yanvar ayının sonlarında oyanmağa məcbur edib, qərribə olsa da, indinin özündə

də bağlarda torpaqdan baş qaldıran Nərgizə rast gəlmək mümkündür) və kəskin, güclü iyə malik olur. Deyirlər, Nərgiz çiçəklərindən böyük dəstə bağlayıb otaqda saxlamaq təhlükəlidir, adamda baş hərlənməsi yaradır. Təsadüfi deyil ki, "Narsiss" - yunanların "narkao" sözündən əmələ gəlmişdir ki, hərfi mənası "huşu aparan" deməkdir. Ləçəkləri incə, ağ-sarı rəngli və parıltılıdır. Nərgiz çiçəyinin başı həmişə yana əyilir. Ona arx qırağında rastlaşanda adamda belə təsəvvür yaranır ki, boynunu aşağı salıb suda öz əksinə tamaşa edir, gözəlliyi ilə öyünür.

Gədəbəyin Qalakənd yaşayış

məntəqəsinin qocaları danışirlar ki, güya «Nərgiz gözəl bir oğlan imiş. Deyilənə görə, Nərgiz bir gün göldə əl-üzünü yuyarkən öz əksini suda görür və hiss etmədən əksinə valeh olur. Nərgizə elə gəlir ki, dünyanın ən ağıllı adamı göldən ona baxır, bu baxışla hər şey böyük mənə kəsb edir. Nərgizə elə gəlir, dünyanın ən qüvvətli, qüdrətli, sehrkar adamı ona baxır, bu baxışda hər şey gözəlləşir - quru budaqlar belə dərhal yarpaq açır. Bu baxışla hər şey - zəif həşəratlar da özündə fil gücü tapır. Beləliklə, gözəl Nərgiz öz-özünə vurulur. O nə edəcəyini bilməyərək, öz əksini qucaqlamaq istəyir. Özünü gölə tullayib

məhv edir. O gündən özünə vurulmağın acı nəticəsini, aqibətini hamı görür».

Bu əfsanəni dinlədikcə adamın yadına qədim yunan mifi düşür:

Qeyri-adi gözəlliyə malik gənc Narsiss Ninfanın məhəbbətini rədd edir.

Ninfa ümitsizlikdən üzülür, cavabsız sevgisi, ehtirası onu qurudub əks-sədaya çevirir və son nəfəsində lənətlər yağdırır ki, "qoy Narsissin də qismətinə cavabsız eşq düşsün. Vurulduğu şəxsin üreyinə heç vaxt yol tapa bilməsin".

...İsti yay günlərinin birində dodaqları çatlayan Narsiss bir bulağa rast gəlir və göllənmiş suya doğru əyilir ki, susuzluğunun qarşısını alsın. Şəffaf suda öz əksini görür və heyrətdən yerindəcə donub qalır. Yanğısını belə unudur. Çünki o anadək suda gördüyü gözələ bənzər məxluqla rastlaşmamışdı.

Narsiss öz əksini başqası bilib ona dəlicəsinə vurulur, halı pərişanlaşır, dincliyi yoxa çıxır. Hər səhər gün doğanda bulağın başına gəlir, əyilib suda istəklisinə baxır və qollarını uzadır ki, onu qucaqlasın, lakin əllərini suya salan kimi hər şey puç olur. Bir müddət gözləyir. Su durulanda baxır ki, yenə vurğunu olduğu onunla üz bəüz durub... Qaş qaralanadək "sevgilisi" Narsisslə gizlənpaç oynayır. Narsiss onunla hey yaxınlığa can atır, lakin bütün cəhdləri boşa çıxır.

Narsiss nə yeyir, nə içir, nə də gözüne yuxu gedir. Nəhayət, ele hala düşür ki, bütün taqətini itirir, bulaqdan uzaqlaşmağa belə özündə güc tapmır və hamının gözü qarşısında əriməyə başlayır. Narsissin şux qamətindən əsər-əlamət qalmır.

Bir səhər camaat yuxudan duranda görür ki, Narsissin bulaq başında izi-tozu da qalmayıb. Onu sonuncu dəfə torpağın hansı hissəsində müşahidə etmişdilərse, orada gözəlliyi və kəskin qoxusu ilə ürəklərdə soyuqluq yaradan, ağ-sarımtıl rəngli, ətirli çiçək bitir. Deyilənə görə, o çağlardan bədqılıq intiqam tanrıları başlarına narsiss çiçəyindən çələng qoyurlar.

Narsiss haqqında yaranan mif gerçəklikdə özünə vurğunlara, şəxsiyyətinə pərəstiş edənlərə qarşı hökm kimi səslənir. Seyrçilik xəstəliyinə tutulmanın bir şəxsin timsalında faciəsini göstərir. Başqalarının yaxşı cəhətlərinə göz yumub, ancaq özünü sevənlər olan-qalan dəyərlərini də itirirlər.

Yəqin ki, oxucu "Yanardağ

əfsanələri" (toplayanı S.Paşayevdir) toplusundan getirdiyimiz birinci nümunənin yunan mifi əsasında qondarıldığını görürlər. İlk növbədə, Azərbaycanda Nərgiz ancaq qızlara verilən addır. İkincisi, qəhrəman, nədənsə, özünü gölə atıb boğulur və çiçəyin göldən çıxmasını əsaslandırmaq mümkün olmadığı üçün sonda ünvanlaşma verilmir, başqa sözlə, özünə vurulan oğlanın Nərgiz çiçəyinə çevrilməsini təsdiqləməyə nə söyləyicinin, nə də

toplayıcının cəsarəti çatır.

Nərgiz (Narsiss) çiçəyi dünyanın müxtəlif xalqlarında tarixin ayrı-ayrı aşırımlarında məhəbbətlə yad edilib və başqa-başqa mənalar kəsb edib. Sonuncu Midiya hökmdarı Astiaqın nəvəsi, İran dövlətinin banisi Kir Nərgiz çiçəyini "gözəlliyin yaradıcısı, ölməzlik gətirən səadət" adlandırır. Qədim romalılar döyüşdən qələbə ilə qayıdan döyüşçüləri sarımtıl-parıltılı Narsisslə qarşılayırdılar. Qədim Pompeyin divarlarında bu çiçəyin şəklinə də rast gəlmək mümkündür. Çinlilərin

Yeni il bayramında hər evdə Nərgiz çiçəyinin olması vacibdir. Xüsusilə Quancjouda məxsusi saxsı kasalarda, nəm qumda və plantasiyalarda Narsiss çiçəyini yetişdirirlər.

Nərgiz çiçəyi Avropaya 1570-ci ildə Konstantinopoldan (indiki İstanbul) gətirilib. Bir ingilis lorduna hədiyyə kimi göndərilmiş, əvvəl ancaq onun bağında yetişdirilmiş, sonra hamı bu çiçəyə maraq göstərmiş, nəhayət, Nərgiz çiçəyinə o qədər aludə olmuşlar ki, Narsissi Sevənler cəmiyyəti yaratmışlar.

Almaniyada Nərgiz çiçəyi məhəbbət və xoşbəxt nikah rəmzi hesab edilirdi. Ərə gedən qızlar ata evində yetişdirdikləri Nərgiz çiçəklərini özləri ilə ər ocağına aparırdılar. Prussların qədim inancına görə, həmin çiçəklərin məhv olması yeni qurulan ailənin təməlinin düzgün qoyulmadığını bildirirdi. Ona görə də təzə gəlinlər Nərgiz çiçəyinə xüsusi qulluq göstərirdilər.

İsveçrədə hər il may ayının ilk istirahət günü xüsusi Nərgiz bayramı keçirilir, bütün binaların pəncərə və qapıları Nərgiz çiçəkləri ilə bəzədilir.

Soyuğa davamlılığını nəzərə alan bağbanlar Nərgiz çiçəyinin onlarla növünü yaratmışlar.

Nərgiz çiçəyinin əsl vətəni türk torpaqları olsa da, daha çox avropalılardan inancında əfsanələşmişdir.

ömrü boyu unuda bilmir. Tünd-bənövşəyi ləçəkləri dalğalı dənizi xatırladır və Yer üfqlə öpüşəndən sonra itmək əvəzinə, göyün dərinliklərinə doğru yeriyir, səmanın aşağı qatlarını özünə həmrəng edir. Sanki göy ona güzgü tutub əksini göstərir. Zəfəran sahəsini atla çapan olsa, kəhər və sahibi tünd-bənövşəyi rəngə bürünər, üstündən uçan quş qanad saxlasa, libasını dəyişər. Hətta günəş də, parlaq-qızılı saçlarını zəfəran sahəsinə

yün qanadları yumulur, hava qaralır, ancaq şəfəqın özü gömgöy donu girir. Və zəfəran sahəsində də işıq tükənir, nəhayət, Yerin bənövşəyi gözləri tamam qapanır. İnsan gərək şair olsun ki, bu mənzərələri şərə çəkə bilsin.

**Gecənin nəfəsi gəldimi
Sevinc çəmə çevrilir.
Zəfəran çiçəkləri
soldumu,
Hamı ana Günəşi
Dağlarda yatmış bilir...**

Zəfəran çiçəkləri yabanı halda Aralıq dənizi hövzəsində, Afina yaxınlığında, Krit adalarında, Dalmasidə, Kırmıda, İranda və Azərbaycanda yetişir.

Tədqiqatçıların fikrincə, "zəfəran" ərəb sözüdür, "sarı" deməkdir. İspanlar onu "asafran" adlandırırlar. Zəfəran haqqında lap qədimlərdə Misirin Ebert papyrusunda, Solomonun (Süleyman), Homerin, Hippokratın, İbn Sinanın, Y.M.Şirvaninin və b. kitablarında maraqlı məlumatlara rast gəlik.

Zəfəran tək-cə xoş iyli, ətirli bitki kimi deyil, hökmdarlara aid mətbəxlərdə əvəzsiz ədviyyat və qiymətli dərman kimi də tanınırdı. Eləcə də zəfərandan təbii rəng verən maddə kimi də istifadə edirdilər. Mi-

ZƏFƏRAN - SƏADƏT ÇİÇƏYİDİR

Çiçəklənən zəfəran sahəsini bir dəfə görə qarşılaşdığı mənzərəni

sərəndə, azacıq bənövşəyi rəngə çalır. Bu anda zəfəran sahəsi də soluqlaşan şəfəqın cildinə bürünür. Adama elə gəlir ki, tamaşa etdiyi zəfəran sahəsi deyil, axşam şəfəqləri göyden yerə enib və üfqlə birləşən Yer bütövlükdə işığa qər qolub.

Təsəvvür edin, yavaş-yavaş gö-

məhsul kimi istifadə edirlər. Maraqlıdır ki, bir kilo zəfəran ədviyyatı əldə etmək üçün iki yüz min ləçək qoparmaq lazım gəlir. Ona görə zəfəran bizim zamanımızda da qızıldan qiymətlidir.

Azərbaycan əfsanələrində, əxlaqi-etik normaların müdafiəsinə həsr olunan motivlərdə bədii obraz kimi Gəlinbarmağı, Çobanyastığı, Şeşənbülbül və başqa çiçəklərdən də istifadə olunur.

Zəfəranplov

Düyü – 600q.,

Kərə yağı – 200 q.,

Kişmiş – 120 q.,

Ərik qurusu (qaysı) – 120 q.,

Badam – 150q.,

Şəkər – 160q.,

Gavalı qurusu – 120 q.,

Buğda unu – 40.,

Yumurta – 1ədəd,

Duz.

diya, Vavilyon və İran şahlarının ayaqqabıları və paltarları zəfəranın köməyi ilə sarı rəngdə boyanırdı.

Yunanların dan yeri, səhər allahı Eosun qızılı-sarı rəngli geyimi, Sidon əhalisi - finikiyalıların Yaxın Şərqdə böyük şöhrət qazanan sarı parçaları da zəfəranın köməyi ilə rəngləndirdi. Bu parçalardan tikilən paltarlar və zəfəranlı qotazlar zənginliyi və məşhurluğu bildirirdi. Hətta qədim Çində belə bir qanun mövcud idi: imperatordan başqa heç kəs, ölüm hədəsi qarşısında qalsa da, zəfəran rəngli parçadan istifadə edə bilməz.

Antik yunan miflərində arqonavt Yason Kolxida çöllərinə səfərə çıxmaq üçün öküzlərini püskürən alova qoşarkən, sarı paltarını dəyişir, ona görə ki, zəfəran rəngi heyvanları qıcıqlandırır. Allah Vakh isə əksinə, əyninə həmişə zəfəran rəngli paltar geyir və ziyarətinə gələnlərdən də bunu tələb edirdi.

Mifik təsəvvürə görə, zəfəran İde dağlarında baş allah Zevslə Heranın nigah günü yetişib.

Guya bu vaxtlar zəfəran qızıl qiymətinə idi və ondan Roma hökmdarları həddindən çox istifadə edirdilər. İmperator Heliobal tələb edirdi ki, onun çimdiyi nohuru zəfəranla doldursunlar. Ziyafətlər keçirilən zalların döşəməsinə də zəfəran səpirdilər. Eləcə də zəfəran çiçəyinin ləçəkləri ilə balıqların üstünü örtürdülər.

Zəfəran ailəsinin səksəndən çox növü olmasına baxmayaraq, Avropada üçü yetişir və yalnız biri qidaya yararlıdır, məhz ondan müxtəlif şirniyyatların hazırlanmasında qiymətli

Hazırlanması:

Meyvələr yağda şəkər əlavə etməklə qovrulur. Düyü plov qaydasında bişirilir, meyvələrlə qarışdırılıb dəmə qoyulur. Süfrəyə verildikdə təpəcik şəklində boşqaba çəkilir, üstünə qazmaq və gavalı qoyulur, badam düzülür.

